

Körszemlémet annak megállapításával zárom le, hogy minden szakterület, így a névtan kutatói számára is fölöttébb hasznos lehet a pozitív (és negatív) külföldi tapasztalatok figyelemmel kísérése, s annak számbavétele, min dolgoznak a határainkon túl, gyakran haladottabb körülmények között, és mik az elért eredmények. Az efféle széles horizontú kitekintés megóvhat bennünket az elbizakodottságtól, és ötleteket, munkafeladatokat ajánlhat további tevékenységünk kibontakoztatásához.

KISS LAJOS

A földrajzi nevek gyűjtése, kutatása (1980–1986)

I.

1. Előadásom címében jelzett áttekintést természetesen ott kell folytatnom, ahol 1980-ban, a III. magyar névtudományi konferencián Mező Andrással együtt abbahagytuk (vö. még L. BENKŐ, Über die Sammlung des gesammten Ortsnamensmaterials in Ungarn [Onoma XXV, 219–26]). Éppen ezért az ott elhangzottakat részben megismételve azzal kezdem mondandómat, hogy hazánkban nincs olyan megye, amelyben ne gyűjtötték volna össze a földrajzi neveket, illetőleg ahol ne foglalkoznának összegyűjtésükkel, vagy legalábbis ne terveznék azok összegyűjtését és kiadását. A lendület, amelyet a kezdeményező Zala megye az első megyei névgyűjtemény 1964. évi megjelentetésével (I. Zala megye földrajzi nevei. Zalaegerszeg, 1964. Közétette MARKÓ IMRE LEHEL, ÖRDÖG FERENC, KERECSENYI EDIT. Szerk. PAPP LÁSZLÓ és VÉGH JÓZSEF) ennek a tudományos-társadalmi mozgalomnak adott, az MTA Nyelvtudományi Intézetének, közelebről Végh Józsefnek az érdemből megyéről megyére terjedt, és a Hazafias Népfront keretében országos mozgalommá terebélyesedett (I. Szabolcs-Szatmár megye földrajzi nevei. I. A baktalórántházi járás. Közétette MEZŐ ANDRÁS. Nyíregyháza, 1967.; Heves megye földrajzi nevei. I. Az egri járás. Közétette PELLE BÉLÁNÉ. Szerkesztette PAPP LÁSZLÓ és VÉGH JÓZSEF. Bp., 1970.; II. A füzesabonyi járás. Közétette PELLE BÉLÁNÉ. Szerkesztette VÉGH JÓZSEF és PAPP LÁSZLÓ. Bp., 1975.; III. A hevesi járás. Közétette PELLE BÉLÁNÉ. Szerkesztette VÉGH JÓZSEF, ÖRDÖG FERENC, PAPP LÁSZLÓ. Bp., 1980.; Hajdú-Bihar megye földrajzi nevei. I. A polgári járás. Közétette TÓTH KATALIN. Szerkesztette PAPP LÁSZLÓ és VÉGH JÓZSEF. Debrecen, 1970.; Somogy megye földrajzi nevei. Közétette BALOGH LAJOS, HAJDÚ MIHÁLY, HOSZSZÚ FERENC, KIRÁLY LAJOS, MARKÓ IMRE LEHEL, ÖRDÖG FERENC, PESTI JÁNOS, RÓNAI BÉLA, SZABÓ JÓZSEF, SZABÓ LÁSZLÓ. Szerkesztette PAPP LÁSZLÓ és VÉGH JÓZSEF. Bp., 1974. A munkálatokat Várkonyi Imre és Király Lajos vezette.; Tolna megye földrajzi nevei. Közétette HAJDÚ MIHÁLY, KIRÁLY LAJOS, ÖRDÖG FERENC, RÓNAI BÉLA, SZABÓ JÓZSEF, VADAS FERENC. Szerkesztette VÉGH JÓZSEF, ÖRDÖG FERENC, PAPP LÁSZLÓ. Bp., 1981. A gyűjtési munkálatok Vadas Ferenc vezetésével folytak.; Vas megye földrajzi nevei. Közétette BALOGH LAJOS, BARBALICS IMRE, BÁRDOSI JÁNOS, BOKOR JÓZSEF,

GUTTMANN MIKLÓS, GYARMATHY MIKLÓS, HAJDÚ MIHÁLY, LAKY REZSŐ, ÖRDÖG FERENC, POMOGYI JÓZSEF, SZABÓ LÁSZLÓ, VÖRÖS OTTÓ. Szerkesztette BALOGH LAJOS és VÉGH JÓZSEF. Szombathely, 1982. A gyűjtési munkálatokat Bárdosi János vezette.). Ezt a megjelent, illetőleg a sajtó vagy szerkesztés alatt levő kötetek csak részben tanúsítják (Veszprém megye földrajzi nevei. I. A Tapolcai járás. Közzétette GAÁL SÁNDORNÉ LAKOSSY JUDIT, KIRÁLY LAJOS, MÉSZÁROSNÉ VARGA MÁRIA, TASSYNÉ SZELESTEY IBOLYA. Szerkesztette BALOGH LAJOS és ÖRDÖG FERENC. Bp., 1982. A gyűjtési munkálatok Mészárosné Varga Mária vezetésével folytak.; II. A Pápai járás. Közzétette CSEPREGI ISTVÁNNÉ, GERSTNER KÁROLY, GYÖRFFY GYÖRGYNÉ, HARMATH ISTVÁN, HOFFMANN ISTVÁN, LASKARÁTHYNÉ ÁCS ANNA, TUNGLI GYULA, VARGA MÁRIA. Sajtó alatt. A gyűjtést Tugli Gyula vezette.; III. Az Ajkai járás. Közzétette GERSTNER KÁROLY, LAKOSSY JUDIT, SZELESTEY IBOLYA, VARGA MÁRIA. Szerkesztette BALOGH LAJOS és ÖRDÖG FERENC. Szerkesztés alatt. A gyűjtést Varga Mária vezette.; Heves megye földrajzi nevei. IV. A Gyöngyösi járás, Hatvan és környéke, Eger. Közzétette PELLE BÉLÁNÉ. Szerkesztette BALOGH LAJOS és ÖRDÖG FERENC. Szerkesztés alatt.; Baranya megye földrajzi nevei I–II. Közzétette BALOGH LAJOS, BARICS ERNŐ, GERSTNER KÁROLY, HEILMANN JÓZSEF, HOFFMANN OTTÓ, KIRÁLY LAJOS, NEDUCSIN DRAGUTIN, ÖRDÖG FERENC, PESTI JÁNOS, POSGAY ILDIKÓ, RÓNAI BÉLA, TAKÁCS JÓZSEF, TEMESI MIHÁLY, TURÓS LÁSZLÓNÉ. Szerkesztette és a munkálatokat vezette PESTI JÁNOS. Tudományos tanácsadó ÖRDÖG FERENC. Pécs, 1982.; A Csepel-sziget helynevei. Közzétette HAJDÚ MIHÁLY. Bp., 1982.; Szabolcs-Szatmár megye földrajzi nevei. II. A Fehérgyarmati járás. Gyűjtötte és közzétette KÁLNÁSI ÁRPÁD. Debrecen, 1984.; Szolnok megye földrajzi nevei. I. A Jászberényi járás. Közzétette FARKAS FERENC. Szerkesztette BALOGH LAJOS és ÖRDÖG FERENC. Jászberény, 1986.; Zala megye földrajzi nevei. II. A Keszthelyi járás. Közzétette MARKÓ IMRE LEHEL, RÓNAI BÉLA, VARGA MÁRIA, VITÁNYI BORBÁLA. Szerkesztette BALOGH LAJOS és ÖRDÖG FERENC. Bp., 1986. A munkálatok vezetője Markó Imre Lehel volt. Nógrád megye földrajzi nevei. I. A Szécsényi járás. Közzéteszi TÓTH KATALIN. Szerkesztés alatt.; Szabolcs-Szatmár megye földrajzi nevei. III. A Nyírbátori járás. Gyűjtötte és közzétette JAKAB LÁSZLÓ és KÁLNÁSI ÁRPÁD. Szerkesztés alatt.; IV. A Tiszalöki járás. Gyűjtötte és közzéteszi BACHÁT LÁSZLÓ. Szerkesztés alatt.; Bács-Kiskun megye földrajzi nevei. Közzétette BALOGH LAJOS, BALOGH MIHÁLY, BASKI IMRE, BOGNÁR ANDRÁS, FEKETE JÁNOS, KUCZY KÁROLY, NAGY ENDRE. Szerkesztette BALOGH LAJOS, BOGNÁR ANDRÁS, ÖRDÖG FERENC. Szerkesztés alatt.) A mellékelt térképvázlatról és kördiagrammról teljesebb képet kapunk a munkálatok jelenlegi állásáról.

a) Megjelent tehát a kötet, illetőleg sajtó vagy szerkesztés alatt van az ország területének 46%-áról (42.805 km²), 1775 településéről, ami a települések 55,6%-a az 1973-as Hnt. alapján.

b) Befejeződött a gyűjtés és a helyszíni ellenőrzés Veszprém megye utolsó járásában is, a veszprémi Varga Mária vezetésével; Szabolcs-Szatmár megye Mátészalkai járásában Kálnási Árpád munkájaként; a Csengeri járásban (anyagát évekkal ezelőtt Sebestyén Árpád gyűjtötte); Szabó László vezetésével.

vel Szolnok megye Szolnoki járásában Vincze László munkája eredményeként; Borsod-Abaúj-Zemplén megye Sátoraljaújhelyi és Mezőkövesdi járásában Kováts Dániel vezetésével és Mizser Lajos közreműködésével. – Az ország területének 6,6%-a (6.000 km²), 234 település, a települések 7,3%-a.

c) Befejeződött a gyűjtés Birkás János vezetésével Fejér megyében; Németh Imre, Federmayer István és Timaffy László vezetésével Győr-Sopron megyében, a helyszíni ellenőrzést a közelmúltban szervezte meg Unti Mária, a munkálatok immár negyedik vezetője; az egész Hajdú-Bihar megyében, ahol a Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszéke irányítja a gyűjtő-feltáró munkát; Szabolcs-Szatmár megye nem említett járásában, kivéve a Kisvárdai járást. A munkálatokat itt nem a Nyelvtudományi Intézet, hanem a Bessenyei Tanárképző Főiskola és a KLTE magyar nyelvészeti tanszékei irányítják. Kováts Dániel vezetésével elkészült a gyűjtés az egész Borsod-Abaúj-Zemplén megyében; Szomszéd András vezetésével pedig közelesen befejeződik Nógrád megyében, ahol évekkel ezelőtt sokunk kedves volt barátja, a fiatalon eltávozott Schneider Miklós indította el ezt a vállalkozást. Szolnok megye Tiszafüredi, Künszentmártoni és Törökszentmiklósi járásában Farkas Ferenc és Horgosi Ödön gondozta és gondozza a gyűjtést; Pest megye Gödöllői, Nagykáti, Váci és Szentendrei járásában pedig Horváth Lajos, aki egyben az egész megye munkálatainak is az élén áll. Békés megyében Hévízi Sándor vezetésével már a névanyag helyszíni ellenőrzését is megkezdjük. Csongrád megyében Vitányi Borbála hathatós közreműködésével folyik Inczeffi Géza és Bodnár Béla megjelent műveinek a mi szempontjaink szerint való helyszíni kiegészítése. A munkálatokat Juhász Antal szervezte meg. – Az itt említett megyék és járásek hazánk területének 41,6%-át teszi ki, 38.724 km²-t, az ország 3189 településének pedig pontosan egyharmadát, 1070 települést.

d) Most folyik a gyűjtőmunka megszervezése, illetőleg a szervezés előkészítése Szolnok megye Mezőtúr, Túrkeve, Kisújszállás és Karcag városában; Szabolcs-Szatmár megye Kisvárdai járásában; Pest megye Budai, Ceglédi és Monori járásában, valamint Százhalombattán, Cegléden és Nagykőrösön; továbbá Budapesten. A terület nem nagy, mindössze 5 ezer km², ami 5,7%-a az ország területének, de a 110 település között nem kevés a nagy határú város, Budapestről nem is szólva.

2. Az anyaggyűjtés módszere az elmúlt negyedszázad alatt némely megyében ugyan kisebb-nagyobb mértékben módosult, de lényegében véve nem változott, aminek az a magyarázata, hogy az első, a zalai kötet anyagának gyűjtési elveit a nagy elődöknek, Szabó T. Attilának és munkatársainak (Árvay József, Gergely Béla, Imreh Barna, Márton Gyula) a nagyszabású gyűjteményei alapján Ördög Ferenc és a Csúrytanítvány, Végh József Papp László közreműködésével úgy állította össze (I. ZMFN. 9–20), hogy a követelmények a nem szakképzett, de a nyelvészet iránt érdeklődő tanárok, tanítók, lelkészek, tanácsi stb. dolgozók számára is megvalósíthatók voltak – figyelembe véve természetesen az időközben megjelent elvi tanulmányokat (I. BENKŐ LORÁND, A Nyárádmente földrajzi nevei. Bp., 1947.; LŐRINCZE LAJOS, Földrajzi neveink élete. Bp., 1947.; UÓ., Földrajzinév-gyűjtésünk múltja, jelen állása és feladatai. Bp., 1949.), valamint az azóta megjelent fontosabb gyűjteményeket, illetőleg feldolgozásokat (KÁZMÉR MIKLÓS, Alsó-Szigetköz földrajzi nevei. Bp., 1957.;

INCZEFI GÉZA, Szeged környékének földrajzi nevei. Bp., 1966.), nem is szólva Jankó, Kniezsa, Pais, Bárczi alapvető tanulmányairól, illetőleg műveiről. A terepbejárással készült gyűjtéseket minden esetben nyelvészetileg képzett szakemberek tüzetes helyszíni ellenőrző munkája követte, amikor is nemcsak hogy újabb adatközlők bevonásával még egyszer meghallgattak és újból lokalizáltak a tanácson minden egyes nevet, hanem a hiányos vagy hiányosabb gyűjtéseket újabb nevekkal egészítették ki. Őutánuk mint jövőbeni közlétevéők után kerül a szerkesztők kezébe az anyag, első ízben cédulákon, másodízben kézirat formájában.

3. Vállalkozásunk tudományos alapvetésének taglalását nem kívánom most elvégezni, erről részint „A földrajzi nevek gyűjtésének, ellenőrzésének és közzétételének kézikönyve” c. (Bp., 1978.) kiadványban többen írtunk, részint meg a már említett veszprémi névtani konferencián elhangzott előadásomban részletesen szoltam (vö. MNyTK. 160. sz. 147–57).

a) Mindazonáltal megismétlem, a szóbeli (népi) nevektől azért különítjük el zárójelben az írásbeli (hivatalos) utcaneveket, illetőleg a kodifikált kataszteri neveket, mert a nyelvi rendszerben nincs még egy olyan nyelvi jel, amely alaki, szerkezeti stb. szempontból annyi és akkora különbséget mutatna a kétfajta névhasználat között, mint a tulajdonnév, főképpen pedig a személy- és a helynév. Dülőneveink intézményes kodifikálása nagyrészt csak a XIX. század derekán, a jobbágyfelszabadítást követő úrbéri földrendezés után következett be, amikor is a „kapitalista termelés a föld korlátlan tulajdonjogát kívánta meg” (SIMONFFY EMIL: Agrártörténeti tanulmányok. [Bp., 1960.] 339; vö. még TÓTH LŐRINC, Elméleti és gyakorlati útmutató úrbéri ügyekben. [Pest, 1857.] 292; TÓTH LAJOS, Úrbéri kalauz. [Pest, 1837.] passim; J. BLANÁR: PICOS XI, 1, 137). A két névrendszer közti eltérés Magyarországon már a kodifikálás pillanatában bekövetkezhetett, sok esetben be is következett. Nemzetiségek (németek, szlávok stb.) lakta területen (pl. Tolna, Baranya megyében stb.) nemcsak a népi (szóbeli) neveknél vannak német, horvát stb. nyelvi megfelelőik, hanem a hivatalos dülőneveknek is (pl. TMFN. 25/51. *Ó-hégy* : n. *Aldevájnkárta* [C. *Altes Gebirg* K. *Óhegy*], amelyeket természetesen mint hivatalos névváltozatokat az élő nyelvektől elkülönítve közöljük. Az írásbeli nevek között szerepeltetjük a Pesty Frigyes gyűjtötte múlt századi neveket is. Helyszíni ellenőrzésük és lokalizálásuk során fény derül arra, hogy melyik névvel, a szóbelivel vagy a kataszterivel egyeznek meg, illetőleg egyáltalán élnek-e még.

b) A szóbeli neveknél mind lexikális (*Föső-erdő* : *Kis-erdő*), mind alaktani (*Kis-cser* : *Kis-cseres*), mind hangtani (*Fösü-mező* : *Fösö-mező*) változatait kellő gondossággal lejegyezzük.

c) A fonematikus hangjelölés szintjén a nevek nyelvjárási lejegyzése is következetes, és mivel gyűjtésünk az ország valamennyi településére kiterjed, számos fontos hangtani (á utáni o-zás, l-ezés, zárt ě – nyílt e szembeállása, ö-zés stb.), alaktani stb. kérdés tüzetes területi vizsgálatához kiváló forrásként használható, amint arról több e témába vágó tanulmányból meggyőződhetünk (TEMESI MIHÁLY, Ortsnamenforschung und Sprachgeographie. [Congressus quartus Internationalis Fenno-Ugristarum III., Bp., 1981. 34–9]; SZABÓ JÓZSEF: MNyTK. 160. sz. 173–6; KIRÁLY LAJOS: MNyTK. 160. sz. 199–202 + 4 térkép; VÖRÖS OTTÓ: Dialektológiai Szimpozion. Szombathely, 1981., 171–4; KASZÁS JÓZSEF: MNy. XXIV, 69–78; SZABÓ GÉ-

ZA: VasiSz. XXXVII, 249–52; UŐ.: MNyTK. 170. sz. 75–82; SZATHMÁRY JÓZSEF: Nyr. CIX, 75–82).

d) Részletesen lehetne szólni megjelent köteteink komplex jellegéről: a gazdálkodástörténet, a művelődéstörténet, a természeti földrajz és kartográfia, a néprajz és a régészet legalapvetőbb szempontjainak a figyelembevételéről. A tártudományok kívánalmait azonban a jövőben is csak egy bizonyos határig tudjuk kielégíteni, mivel a kötetek terjedelmének további növelésével megjelenésüket tennénk kockázatosá.

4. A mellékelt térképről közeli és távolabbi feladataink is leolvashatók. Legsúlyosabb gondjainkat persze – Fejér és Hajdú-Bihar megyében a hivatalos szervek érthetetlen közömbössége, Csongrád megyében a szakemberhiány, Bács-Kiskunban a háromkötetes adattár kiadásához szükséges anyagiak előteremtése – nem lehetett térképre vetíteni, megoldásukhoz intézeti, sőt akadémiai tisztségviselőink segítsége is szükséges. Ha a fenti akadályok elhárulnak, ha a többi (Győr-Sopron, Szolnok, Békés, Pest, Nógrád, Szabolcs-Szatmár) megyében és Budapest fővárosban a munkálatok valamilyen rendkívüli ok miatt nem akadnak el, és ha az elmúlt évtized feszített ütemét munkatársaimmal együtt tartani tudjuk, az ezredfordulóig hazánk 93.032 km²-nyi területéről a várható mintegy 1 millió 200 ezer jelenkori és múlt századi földrajzi név (Kiss Lajos becslése) nemcsak hogy összegyűlik, hanem ellenőrzött állapotban szerkesztésre, illetőleg kiadásra készen áll, hogy a már megjelent és a közelesem megjelenő kötetekkel együtt betöltse tudományos és nemzeti feladatát. Alaposabb nemzetközi megismertetésére ha nem szervezünk is nemzetközi konferenciát – ahogy azt Henri Draye halála előtt néhány hónappal Lipcsében javasolta –, a Magyarországon rendezendő nemzetközi névtani kongresszus egyik fő témájául mindenképpen ez a vállalkozás kínálkozik.

5. A Magyar Névtani Dolgozatok adattári számai között több határainkon kívüli, de nyelvhatárunkon belüli település földrajzinév-anyaga is megjelent: HALÁSZ PÉTER, Magyarfalu helynevei [Bp., 1981. 19. sz.]; UŐ., Lészped helynevei [Bp., 1983. 26. sz.]; UŐ., Ónfalva (Onyest) helynevei [Bp., 1983. 32. sz.]; É. KISS SÁNDOR, Révész Imre 1853. évi helynévgyűjteménye [Bp., 1981. 21. sz.]; HEGEDŰS-NÉ MARIKOVECZ KATALIN, Helynevek Csehszlovákia komáromi járásából [Bp., 1983. 45. sz.]; MARÁCZ LÁSZLÓ, Fertőd helynevei [Bp., 1983. 40. sz.]; ÚJVÁRI BÉLA, Csíkménaság (Armaşeni) külterületének helynevei [Bp., 1983. 48. sz.].L. még ÍJGYÁRTÓ JUDIT, Visk helynevei [NévtÉrt. 7. sz. 27–34]; NÉMETH ZOLTÁN, A Pozsony megyei Taksony helynevei [NévtÉrt. 7. sz. 18–26]; UŐ., A Pozsony megyei Felsőszeli helynevei [NévtÉrt. 8. sz. 22–9].

A nagy hagyományú erdélyi helynévgyűjtő és -feldolgozó műhely tagjai jobbára csak a kolozsvári Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények hasábjain teszik közzé az élő és a történeti helyneveket: JANITSEK JENŐ, Erdőfüle helynevei (XXIV, 98–103); UŐ. és FARKAS ZOLTÁN, Torockó és Torockószentgyörgy helynevei (XXV, 88–98); JANITSEK JENŐ, Györgyfalva helynevei (XXVI, 148–55); UŐ., Máramarosi helynevek (XXVIII, 70–6); UŐ., Szászfenes helynevei (XXIX, 55–65); RÁDULY JÁNOS, Kibéd helynevei (XXIV, 103–11); SALAMON IDA, Nagyiratos helynevei (XXIV, 223–5); UŐ., Szentpál helynevei (XXVI, 158–60); IMREH BARNA, Alsórákos helynevei (XXV, 208–16); TIBÁD LEVENTE, Nyikó menti helynevek (XXV,

217–21); CSOMORTÁNI MAGDOLNA, Csíkminsztent helynevei (XXVI, 155–7); UŐ., Csíkszentlélek helynevei (XXVII, 75–6); UŐ., Érkörtvélyes helynevei (XXVIII, 76–8); UŐ., Bánkfalva, Csíkszentgyörgy és Ménaság helynevei (XXIX, 65–73); UŐ., Csíkszentdomokos, Csíkszentkirály és Zsögöd helynevei (XXX, 72–80); GY. SZABÓ GYULA, Szalacs helynevei (XXVI, 160–4); UŐ., Érmihályfalva és Ottomány helynevei (XXVII, 71–5); UŐ., Berettyószéplak és Köröstárkány helynevei (XXVII, 172–7); UŐ., Albis és Érbogyoszló helynevei (XXVIII, 174–8); TÖRÖK BRIGITTA, Sepsibesenyő helynevei (XXVIII, 170–4); BURUS JÁNOS, Pipe helynevei (XXIX, 165–72). A nagyszabású jugoszláviai földrajzinév-gyűjtést is természetesen figyelemmel kísérjük, és örömmel adtunk helyt konferenciánkon most is az ottani munkálatakról szóló beszámolóknak.

6. Szinkrón anyagú földrajzinév-táraink számbavételét az 1981-ben lezárult „Magyarország földrajzinév-tára” (szerk. FÖLDI ERVIN) II. kötetével folytatom, amelynek a 19 megyei füzetében, illetőleg az 1: 150.000-es méretarányú térképeim mintegy 62.000 földrajzi név található. Ez a névmennyiség a kiadvány funkcióját tekintve nagyon sok – különösen ha Lipszky 1808-ban kiadott művével vetjük egybe –, a mi megyei és járási köteteinkhez képest meg nagyon kevés, de ez utóbbiakkal mint más műfajúakkal összevetni (I. VARGHA KÁROLY: Honismeret VIII, 5. sz. 24–5) teljesen fölösleges (vö. KISS LAJOS: Nyr. CVII, 119–20).

7. Imponálón lenyűgöző mennyiségű történeti földrajzi neveket gyűjtött össze tanítványainak közreműködésével HAJDÚ MIHÁLY a más vonatkozásban már említett „A Csepel-sziget helynevei” c. adattárában, amely mintául szolgálhat mindazok számára, akik helyneveink múltbeli adatait a kezdetekből kívánják összeszedni. Hogy fogalmunk legyen, mekkora adatmennyiség van e 333 lapos műben, hadd említsem meg, egy falu adattári terjedelme átlagosan 18 nyomtatott lap. Ha ezt megszorozzuk hazánk 3189 településével, 57.402 lapot kapunk, ami 57 ezer lapnyi könyvnek felel meg – mutatók nélkül.

Egyes megyékben (Tolna, Fejér, Komárom, Szolnok, Bács-Kiskun, Pest, Békés) a szinkrón földrajzi névanyag gyűjtésével összefüggésben a Pesty-féle neveket kellő filológiai gondossággal és apparátussal külön kötetekben is megjelentettük (I. GAÁL ATTILA–KŐHEGYI MIHÁLY, Tolna megye Pesthy Frigyes helynévtárában [in: A szekszárdi Balogh Ádám Múzeum évkönyve 1971–1972, 271–332; 1973–1974, 297–339]; PÁRNICZKY JÓZSEFNÉ, Pesty Frigyes anyagának Fejér megyei gyűjtése [in: Fejér megyei Történeti Évkönyv XI, 161–305. Székesfehérvár, 1977.]; PASTINSZKY MIKLÓS–TAPOLCAINÉ SÁRAY SZABÓ ÉVA, Pesty Frigyes 1964. évi helynévgyűjtése. Komárom megye [Tatabánya, 1977.]; Pesty Frigyes helynévtárából I. Jászunság. Közzétette BOGNÁR ANDRÁS [Kecskemét–Szolnok, 1978.]; II. Külső-Szolnok. Közzétette BOGNÁR ANDRÁS [Kecskemét–Szolnok, 1979.]; ASZTALOS ISTVÁN, A gödöllői járás nyugati részének földrajzi nevei Pesty Frigyes Helynévtárában [Aszód, 1979.]; Békés megye Pesty Frigyes helynévgyűjtésében. Bevezette, jegyzetekkel ellátta és közzéteszi JANKOVICS B. DÉNES. A mutatót összeállította HÉVVÍZI SÁNDOR [Békéscsaba, 1983.]).

KÁLMÁN BÉLA két közleményében (Buda vidéki helynevek a 18–19. századból [MNy. XXII, 51–70]; Fejér megyei helynevek a 18–19. századból [MNy. XXIII, 58–95]) a canonica visitatiók helységnévanyagát gyűjtötte össze, majd szembe-

sította a FNESz., valamint Mikoviny, Lipszky, Csánki stb. adataival. UDVARI ISTVÁN pedig a XVIII. századi kvesztálásokból (a görögkatolikus szerzetesek alamizs-nagyűjtései) a helyneveket emelte ki, és lokalizálta őket (NévtÉrt. 10. sz. 54–78). MADAS JÓZSEF, Pécs-belváros telkei és házai c. (Pécs, 1978.) munkájában 1686-tól 1895-ig – eddig volt érvényben az 1856-os telekkönyv – Pécs belvárosának telkeit (a rajtuk lévő házakkal, építményekkel) egyenként feldolgozta (REUTER: NévtÉrt. 7. sz. 141), ezáltal Pécs újkori történetének megírásához nélkülözhetetlen forrást nyújtott, a hasonló vállalkozásba kezdőknek pedig követendő példát adott.

II.

1. Az 1978. évi megjelenés után a szinte napok alatt elfogyott FNESz. 1980-ban 2., 1983-ban pedig 3. kiadást ért meg. Tudománytörténeti jelentőségét kétségtelenül jelzi ez a nyelvészeti szakmunkák iránti szokatlan érdeklődés, de mindenekelőtt az a pezsgés, ami az egyes helynevek és névtípusok nem kis számának a vizsgálatában mutatkozott meg részint gyűjteményes kötetekben (I. BALÁZS JÁNOS, *A Séd* folyónév és ami körülötte lehetett [MNYTK. 160. sz. 107–9]; SZEGFŰ LÁSZLÓ, Gondolatok Baja nevének eredete kapcsán, avagy interpretatio latina [MNYTK. 170. sz. 111–7]), részint a szerzők önálló kötetekben (BALÁZS JÁNOS, Magyar deákság [Bp., 1980.], amelyben többek között a *Nyék*, a *Kér*, a *Lél*, *Levédia* nevekkal foglalkozva nem egy új etimológia lehetőségét veti föl; MOLLAY KÁROLY, Német-magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig [Bp., 1982.], I. benne a *Balf*, *Hóf* és *Hőflány* etimológiáját [577–92]), legfőképpen pedig nyelvészeti, sőt egyes vidéki folyóirataink hasábjain. KISS LAJOS további kutatásai mellett (Szavak és nevek [Nyr. CIV, 362–8]; Szilágysági helynevek [Nyr. CV, 97–101]; Szilágysági helységnevek [Nyr. CV, 354–61]; Különös földrajzi nevek [Nyr. CVI, 219–33]; *Mátra*, *Hernád* [Nyr. CVIII, 98–101]; Fenőkövel kapcsolatos földrajzi nevek [CVIII, 236–43]; Újonnan községgé alakított településneveink: *Sátorhely* és *Szárliget* [Nyr. CIX, 243–5]; Barangolás földrajzi neveink világában [Nyr. CIX, 359–66]; *Zsámbék*, *Zsámbok* és ami körülöttük van [MNY. LXXXI, 354–6]) – akinek nagy érdeklődéssel várjuk említett szótárának jelentősen bővített és részben átdolgozott 4. kiadását – mindenekelőtt REUTER CAMILLOT kell megemlítenem, aki szintén több szép helynévfejtéssel gazdagította etimológiai irodalmunkat (*Somodi* [MNY. LXXVI, 79–81]; *Surjánfalva* – *Sürgyefalu* – *Surdesti* [Nyr. CIV, 110–1]; *Köbölgyuk* [NévtÉrt. 4. sz. 8–10]; *Sikota* [Nyr. CV, 478–82]; *Ipp* és *Ipacs* [NévtÉrt. 5. sz. 9–15]; A Szabács Viadala *kwtež* szavához [Mnyr. LXXVIII, 204–6]; *Ug*, *Kékug* és *Kékesd* [MNY. LXXVIII, 460–5]; *Hahnenburg* = ? Kakasvár [NévtÉrt. 7. sz. 3–6]; *Monymalató* ~ *Malató* [Nyr. CVII, 236–40]; Egy „Mérgecs” tanulmány [NévtÉrt. 9. sz. 86–90]; *Kegyeri* és *Kudzsir* [MNY. LXXXI, 469–75]; Magyar helységnevadás-e *Surjánfalva*? [Nyr. CIX, 235–41]; *Bemhegy* és *Kisdebrecen* [NévtÉrt. 10. sz. 14–5]; Néhány újabb adat Vas megye helységneveinek történetéhez [Vasi Szemle XXXVI, 128–32]). MEZŐ ANDRÁS készülő monográfiájának témájába vágó (*Ágasegyháza* [NévtÉrt. 4. sz. 10–4]; *Fele* [Nyr. CV, 88–92]; *Móregyháza* = Nyíregyháza? [NévtÉrt. 5. sz. 3–6]) helynévfejtések mellett Török Bálint és Törökbálint c. [MNY. LXXVIII, 175–80] módszertani szempontból is tanul-

ságos cikkében a FNESz.-nek azonos címszavú etimológiáját igazítja ki. KRISTÓ GYULA „Nyíregyháza kialakulástörténeti problémái”-hoz szól hozzá (NévtÉrt. 6. sz. 27–39), Hanenburch = Kakasd? című (NévtÉrt. 4. sz. 3–7) korábbi cikkében pedig fölveti, hogy e helységnevé (Hanenburch) föltehetően a mai Tolna megyei Kakasd. NÉMETH PÉTER „A Körü-féle helynevekhez” fűz észrevételeket (MNy. LXXVI, 469), amelyekkel korábban JUHÁSZ DEZSŐ foglalkozott, s aki most ezekhez a MNy.-ben (LXXVI, 469–71) utólagos megjegyzéseket tesz. SZABÓ T. ÁDÁM, *Felek* (MNy. LXXVII, 337–9), *Hatolyka* (MNy. LXXVII, 473–4), *Hárskút* (MNy. LXXVIII, 206); FEKETE PÉTER, Csú (MNy. LXXVI, 210–1), Dunakunyhó (MNy. LXXVII, 466–7); MIZSER LAJOS, *Cserépfalu* (MNy. LXXVI, 76–9), Hór (NévtÉrt. 3. sz. 11–4); DÉNES GYÖRGY, *Zsenge, Zsengő* (MNy. LXXVI, 462–5); ZIMONYI ISTVÁN, *Megjegyzések Ölbő tulajdonneveink etimológiájához* (MNy. LXXIX, 198–200); P. TÁLOS ENDRE, *Süly* (MNy. LXXIX, 82–3); É. KISS SÁNDOR, Don-kanyar (MNy. LXXIX, 464); KÓNYI SÁNDOR, Szentés környéki helynevek – Szentesorl nézve (Nyr. CIV, 368–72); FEHÉRTÓI KATALIN, *Surján* (Nyr. CVII, 352–3); SÁMBOKRÉTHY PÉTER, *Pannonhalma* (Nyr. CVII, 494–5); KAKUK MÁTYÁS, Beszélő helynevek a Tiszazugban (Nyr. CVIII, 269–72); ÁBRAHÁM IMRE, A *Győr-szentmárton* > *Pannonhalma* helynévváltoztatás valódi indítékairól (Nyr. CVIII, 493–4); TAKÁCS LAJOS, *Kopolya* (NyK. LXXXI, 264–8); RÉDEI KÁROLY, A *Konda* folyónév eredetéről (NyK. LXXXII, 285–6); TÁLOS GÉZA, *Fadd* esetleg inkább *Fokos* lenne? (NévtÉrt. 6. sz. 42–7); MÉSZÁROSNÉ VARGA MÁRIA, *Sarvaly* (NévtÉrt. 4. sz. 14–20); SZABÓ JÓZSEF, Nagykónyi nevének eredetéről (NévtÉrt. 5. sz. 6–9); VALACZKA ANDRÁS, *Apostag* (NévtÉrt. 10. sz. 7–14); KÁLMÁN BÉLA, Madárnévi eredetű helynév-e a Lúdvég? (NévtÉrt. 6. sz. 47–8); DÉNES GYÖRGY, Árnyék és verő (NévtÉrt. 7. sz. 6–8); HEGEDŰS ATTILA, *Selypestó* (MNy. LXXIX, 462–3), Uő., *Némedi* (NévtÉrt. 10. sz. 3–7); IVÁN LÁSZLÓ, Vélekedések *Kecel* nevének eredetéről (NévtÉrt. 8. sz. 18–21); SOLYMÁR IMRE, Mérges vizen a „Mérges hídja” (NévtÉrt. 9. sz. 91–7); Uő., Belmajor és külmajor (NévtÉrt. 10. sz. 15–7); MOLLAY KÁROLY, Földrajzi neveink magyarázatáról (Soproni Szemle XXXV, 237–50); BÖDEY JÓZSEF, Delján bolgár trónkövetelő emléke magyar falunevekben (Nyr. CVIII, 93–6); NEMES PÁL, Battonya elnevezésének kérdéséhez (Békési Élet XVII, 468–75); RAB JÁNOS, Néhány gyergyói földrajzi név értelmezéséhez (NyIrK. XXVIII, 59–61); LUKÁCS LÁSZLÓ, A Mezőföld tájnévről című (Honismeret XII, 1. sz. 26–8) közleményei ekesen bizonyítják ennek a nagy fölkészültséget és intuíciót kívánó tudományágnak a reneszánszát, még akkor is, ha a cikkek egy része csupán adalékot nyújt a további vizsgálódásokhoz, vagy éppen a név, illetőleg a földrajzi köznévi eddig nem ismert földrajzi elterjedését adatozza (l. SZABÓ JÓZSEF, Újabb adatok a Tabán földrajzi név elterjedéséhez [Nyr. CVII, 347–51]). Ugyanakkor a helynevek keletkezése iránt megnövekedett érdeklődéshez képest meglehetősen kevés számú ismeretterjesztő cikket olvashattunk az ÉA. hasábjain (de l. LŐRINCZE LAJOS, Szupataktól a Zimréig. A szóhatáreltolódás révén keletkezett hely- és közneveink [IV, 3. sz. 6]; VITÁNYI BORBÁLA, Görönd nyomában Sárközig és tovább. A *görönd* szó eredete és jelentése [IV, 4. sz. 12]; stb.).

2. a) A FNESz. tette lehetővé helységneveink több szempontú (a névadás indítéka, ennek nyelvi eszköze, a név szerkezete stb.) névtudományi vizsgálatát is. A sort

ÖRDÖG FERENC, Zala megye helységneveinek rendszere c. dolgozata nyitotta meg 1980-ban (2. kiadása 1981-ben), majd ezt követte Veszprém megyéé (JUHÁSZ DEZSŐ munkája [MNYTK. 160. sz. 253–63]); Somogy megyéé (VÁRKONYI IMRE munkája, Kaposvár, 1984.; 1. még UŐ., A somogyi helységnevek, különös tekintettel a foglalkozásnévből, a templom címéből és a vásártartás napjából alakult helynevekre [MNYTK. 170. sz. 55–65]); Fejér megyéé (BARABÁS IRÉN munkája [NévtÉrt. 9. sz. 11–9]); sajtó alatt Körmendi Géza munkájaként Komárom megyéé, de tudomásunk van a Heves, a Baranya és a Tolna megyei tanulmányok előrehaladott állapotáról is (Pelle Béláné, Pesti János, Vadas Ferenc munkái).

b) Meglehetősen nagy számú újabb dolgozat és könyv született az egyes helységek belterületi neveinek névtani és településtörténeti szempontú rendszerezéséről: HAJDÚ MIHÁLY, Orosháza utcanévei (NévtÉrt. 3. sz. 22–34); KMETTY KÁLMÁN, Balassagyarmati utcanévek (Balassagyarmat, 1980., 217 1 + 7 térkép); BARTA LÁSZLÓ–PÁHI FERENC, Szentés utcanévei (Szeged, 1980., 155 1 + térkép); CZEGLÉDI IMRE, Békéscsaba utcanévei (Békéscsaba, 1981., 153 1 + térkép); FÜLÖP LÁSZLÓ, Kaposvár utcanéveinek névtani vizsgálata (MND. 17. sz. 1981.); UŐ., Sárvár utcanéveinek névtani vizsgálata (Vasi Szemle XXXVI, 114–27); LAKATOS ERIKA, Tata utcanévei (NévtÉrt. 7. sz. 35–41); FEKETE EDIT, Balatonföldvár utcanévei (MND. 42. sz. 1983.); PETHŐ ZSOLTNÉ NÉMETH ERIKA, Szentendre utcanévei (Szentendre, 1983., 215 1 + térkép); TIBÁD LEVENTE, Székelyudvarhely régi utcanévei (NyÍrk. XXIX, 21–8); NÁBRÁDI MIHÁLY (szerk.), Debrecen utcanévei (Debrecen, 1984., 408 1 + térkép); ERDÉLYI ERZSÉBET, Nagykőrös utcanéveinek története 1850 és 1982 között (MND. 56. sz. 1985.). Közülük többen vagy Péter László Szeged, vagy Hajdú Mihály Budapest utcanéveiről írt könyvének rendszerét követik. Tőlük eltérő módszerrel VINCZE LÁSZLÓ állt elő (NévtÉrt. 9. sz. 23–30), amelyet Lipszében, a XV. nemzetközi névtani kongresszuson is bemutatott.

c) Egy-egy helység vagy településfajta neveit rendszerezi HEGEDŰS ATTILA (NévtÉrt. 3. sz. 14–22); LÉVAI BÉLA, Józsa története a földrajzi nevek tükrében (Debrecen, 1981., 62 1); J. SZABÓ ERZSÉBET, Rákospalota külterületi helynevei (MND. 9. sz. 1981.); RAÁTZ JUDIT, Gödöllő helynevei (MND. 14. sz. 1981.); BOGNÁR ANDRÁS, A jászkunsági helynevek rendszere (MND. 25. sz. 1982., 65–83); HENCZI SÁNDOR, Salomvár helynevei (MND. 33. sz. 1983.); DOLÁK KATALIN, Vizsoly helynevei (MND. 35. sz. 1983.); KÓSA LÁSZLÓ, Bágy (Bádeni) helynevei (MND. 37. sz. 1983.); NÁNÁSYNÉ NAGYIDAI ADRIENNE, Nyáregyháza helynevei (MND. 46. sz. 1983.); FARKAS GYÖRGY, Mogyoród belterülete és határa a helynevek tükrében (MND. 51. sz. 1983.); BODNÁR BÉLA, Hódmezővásárhelynek és környékének földrajzi nevei. Sajtó alá rendezte SZABÓ JÓZSEF (Szeged, 1983., 253 1). Ez utóbbi amellest, hogy becses és gazdag tárháza a hajdani vízi világnak (vö. POSGAY ILDIKÓ: NévtÉrt. 9. sz. 100), a kötet végén a nevek szófaji, illetőleg jelentéstani vizsgálatát is tartalmazza.

d) Kedves volt barátunk, a fiatalon elhunyt kiváló névkutató, MATIJEVICS LAJOS „A jugoszláviai Ferenc-csatorna víznevei”-nek (MND. 23. sz. 1981.); PELLE ATTILA pedig „Heves megye Tiszával határos községeinek vízrajzi nevei”-nek (MND. 52. sz. 1983.) szentelt külön tanulmányt.

e) VÖRÖS OTTÓ egyik dunántúli tájegységünk, az Őrség földrajzi neveinek típusait az alapelemek, megkülönböztető elemek és kettős szerepű elemek elkülönítésével rendszerezi elsősorban KÁZMÉR MIKLÓS, Alsó-Szigetköz földrajzinevei c. könyve alapján (in: A szombathelyi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei II, 101–22). Az azonos földrajzi objektumok két vagy több névvel történő megnevezését vizsgálva igen részletes tipológiával állt elő KÁLNÁSI ÁRPÁD (MNy. XXIII, 23–34), mindemellett – illetőleg ebből következően – meglepően sok új műszót is alkotott, közülük nem egy föltétlenül helyet kíván magának a készülő névtani terminológiai szótárban.

f) Két teljesen új témájú dolgozattal is gyarapodott névtani irodalmunk: BERÉNYI ZSUZSANNA ÁGNES „A budapesti nagyvásártelep mikrotoponimiájá”-t (MND. 34. sz. 1983.); BOZÓKI ANDRÁS és DÖMÖTÖR ADRIENNE pedig a betűkaparással és betűbetoldással átértelmezett budapesti megállóneveket („elszabadulás tér”, „Hüvös öl”, „örökvész út”) rendszerezte (NévtÉrt. 10. sz. 20–8).

3. Áttekintésünk időszakának, a mögöttünk levő hat évnél, kétségtelenül legnagyobb névtudományi teljesítménye MEZŐ ANDRÁSNAK „A magyar hivatalos helységnevéadás” c. (Bp., 1982. 407 l) monográfiája, amelyet recenzensei (PÉTER LÁSZLÓ: Nyr. CVII, 372–6; HEGEDŰS ATTILA: MNy. LXXX, 95–6) méltán állítanak KÁZMÉR MIKLÓS, A „falu” a magyar helynevekben c. (Bp., 1970.) klasszikus műve mellé. A hatalmas és roppant szerteágazó anyagból leszűrt tudományos eredményei mellett vizsgálati módszere is tanulságos, élénk nemzetközi érdeklődésre is számot tarthatna, ha legalább idegen nyelvű összefoglalás állna a kötet végén.

4. Az egyetemes és a magyar önelvű névkutatás módszerével közelítette meg BENKŐ LORÁND a magyarság honfoglalás előtti két lakóhelye nevének, Levédiának és Etelköznek a vizsgálatát (MNy. LXXX, 389–419). E korra vonatkozó magyar őstörténeti kutatásainkban mindezekig soha ekkora szerepet nem kapott a névtudomány, amelynek bevonásával a *Lēved* helynévről megállapította, hogy pusztá személynévvel „a magyar névadásban sohasem jelöltek országot, tartományt, sőt még kiterjedtebb területet sem, hanem mindig csak szálláshelyet, illetőleg települést” (i. h. 393), s „csupán a bizánci feljegyzés készítője értelmezte azt az összes magyar törzs lakóhelyének” (HARMATTA JÁNOS: MNy. LXXX, 420). – Az Etelköz első tagjában pedig tulajdonnevet (víznevet) kell keresnünk Benkő szerint, amely a *köz* földrajzi köznévvvel együtt – Harmattával ellentétben (i. h. 427) – igen nagy valószínűséggel a *Bodroγκöz*, *Sárköz* stb.-féle csoportba tartozik, nem pedig a *Vízköz*-félék közé. Jelentős felismerés többek között az is, hogy „e terület neve két víznevet feltételez, és a kisebbik víz neve az *Etel*, mint ahogy a mai tulajdonnév (víznév) + *köz* összetételek esetében is így van (pl. *Muraköz*, *Bodroγκöz*, *Sárköz*, *Rábaköz* stb., stb.).

Anélkül, hogy az e kérdéskörrel kapcsolatos legújabb őstörténeti kutatásainknak akárcsak a legfőbb eredményeit előszámlálnám (l. még KIRÁLY PÉTER, *Levedia* – Etelköz a szlavisztikai irodalom tükrében [MNy. LXXX, 431–9]), a helynevek és típusaik vizsgálatától méltán várt újabb eredményeket GYÖRFFY GYÖRGY az MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztálya és Történettudományi Osztályának Őstörténeti Munkaközössége által 1983. április 28-án e témában rendezett tudományos ülés vitaindító előadásában (MNy. LXXX, 385–9). Ezek az eredmények azonban természetesen nem függetlenek sem KRISTÓ GYULA nagyszabású összefogla-

lásától (Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig. Bp., 1980.), sem CZEGLÉDY KÁROLY, Árpád és Kurszán c., Az Árpád-ház megalapításához alcímű éppen Zalaegerszegen, a Pais Dezső emlékére rendezett tudományos ülésen elhangzott előadásától (I. Zalai Tükör 1975. II, 43–58, ill. MNyTK. 140. sz. 43–58), illetőleg e munkákban megfogalmazott eredményektől. A kérdéshez LIGETI LAJOS is hozzászólt „Levédia és Etelköz” c. (MNy. LXXXI, 1–19) cikkében elismerve Benkő és Harmatta „számos ponton lényegét érintő” módosításait a korábbi megállapításokkal szemben, amelyek között véglegesnek tekinthető megoldási javaslatok is vannak – állapítja meg Ligeti (i. h. 1). Az ő cikkéből is csak egy-két névtani vonatkozású megjegyzést emelnék ki, amelyek közül számunkra is a leglényegesebb *Levédia* nevének és olvasata. Ezt meggyőző módon bizonyítja annak a törvényszerűségnek a sok, de nem kivétel nélküli példa alapján való megfogalmazása, hogy „földrajzi neveinkben... az *-ia* formánst megelőző szótag magánhangzója hosszú, ha nyílt szótagban áll, rövid, ha zárt szótagban fordul elő” (i. h. 3); pl. *Itá-lia*, *Kazá-ria*, illetőleg *Szer-bia*, *In-dia* stb., stb. – Az *Etelköz*-ről Harmattával ért egyet, legalábbis az ő véleménye felé hajlik, szerinte ugyanis „ma már nem állapítható meg... vajon egyszerűen *Vízköz*-t jelentett-e, vagy az *Etel*-t valamelyik kisebb folyó tulajdonneveként használták-e” (i. h. 14).

VÉKONY GÁBOR szerint – ahogy cikkének már a címe is jelzi: „Levedia meg Atel meg Kuzu” (MNy. LXXXII, 41–53) – Konstantinosznak „az Atelkuzu nevezetű helyekre telepedtek le” mondatára építve *Etelköz* nem „a legrégebb magyar szó”, hanem *Atelkuzu* olyan területnév, amelyet az *Atel* folyó (amely szerinte csak a Volga lehet) után neveztek el, s a *Kuzu* nem igen lehet más, mint e folyó másik neve” (i. h. 47). Nem folytatom tovább ezeknek a nehéz, de izgalmas tanulmányoknak névtani és etimológiai vonatkozású taglalását, az elmondottakból bizonyára kitetszett, mi mindent hasznosíthatunk történéseink, régészeink, turkológusaink, grécistáink, szlavistáink kutatási és módszertani eredményeiből – a magyar nyelvészetről nem is szólva.

5. A Magyar Névtani Dolgozatok 1976., a Névtani Értesítő 1979. évi megindulásával kétségtelenül összefügg önelvű névtani vizsgálódásaink föllendülése, amely a névélettani, névtipológiai stb. dolgozatok és tanulmányok megnövekedett számában nyilvánult meg.

a) 1980-ban jelent meg KUCZY KÁROLY, Kalocsa környéki földrajzi nevek vizsgálata c. (Kalocsa, 130 l) tanulmánya, amelyben névélettani vizsgálódása révén valósággal megelevenedik az olvasó előtt a szerző számára otthont jelentő Duna-menti táj. Ugyancsak a név és a táj, a természeti környezet összefüggésének bemutatását látjuk SOLYMÁR IMRE, Változó vizek – változó víznevek c. (NévtÉrt. 9. sz. 19–23); FEKETE PÉTER, A vízrajzi nevek változása Tiszaszőlősen a XVII–XIX. századi adatok tanúsága alapján (MNy. XXIII, 35–57); JUHÁSZ DEZSŐ, A magyar tájnevek névtani vizsgálatáról (MNyTK. 160. sz. 133–5); UŐ., A *harang* helyneveinkben (NévtÉrt. 3. sz. 3–11); UŐ., A magyar tájnevekről (Nyr. CVIII, 232–6) és BALOGH LÁSZLÓ, Hajdani kertek emléke régi nevekben (NévtÉrt. 7. sz. 41–3) c. dolgozatában.

b) A növényvilág és a földrajzi név a témája TIBÁD LEVENTE, Növénynevek Nyíkió mente helyneveiben (Nyírk. XXIV, 211–8);

c) a földrajzi név és az állatvilág meg PAPP ZSUZSANNA, Madárnevek középkori helyneveinkben (NévtÉrt. 5. sz. 55–69), illetőleg Víziállatok nevei középkori helységneveinkben c. (NévtÉrt. 7. sz. 116–23) tanulmányának.

d) Név és társadalom kérdését kutatja KRISTÓ GYULA két előadásában is (Pusztá személyneves helynevek névadóinak kérdéséhez [MNyTK. 160. sz. 101–4], A Kárpát medencei helynévanyag kontinuitásának kérdéséhez [MNyTK. 170. sz. 15–22]), valamint BALOGH LAJOS (MNyTK. 160. sz. 115–7); KUCZY KÁROLY: MND. 25. sz. 57–63; MEZŐ ANDRÁS (MNyTK. 170. sz. 23–8); BALOGH LÁSZLÓ (MNyTK. 170. sz. 47–54); SZATHMÁRY JÓZSEF (Magyartanítás XXVII, 2. sz. 85–9); VÉGH JÓZSEF (MNyTK. 160. sz. 121–3) és ÁRON PÉTER (MNy. XXIV, 101–32).

e) Nemcsak konferenciánk fölöttünk függő paisi jelmondata, hanem e téma fontossága is megkívánja, hogy a névtudomány és művelődéstörténet kérdéskörébe vágó, a hetivásár napjáról elnevezett (*Hetvehely, Kéthely ~ Tardoskedd, Szerdahely ~ Csikszereda, Csütörtök ~ Csütörtökhely és Muraszombat ~ Szombathely*), valamint a *Halász, Vadász, Ardó, Ács, Högyész*-féle pusztá foglalkozási eredetű településnevekről szóljak, amelyekről Kálmán Béla tartott előadást a XIV. nemzetközi névtani kongresszuson, Ann Arborban (1981. aug. 24–29). Az ő kutatásaiból tudjuk többek között azt is, hogy az efféle helynévtípust más nyelvek nem ismerik, vizsgálatukkal tehát nemcsak a hazai, hanem az egyetemes onomasztikai irodalom is gazdagodott (vö. KÁLMÁN: MNy. LXXVIII, 243–5).

f) A tanyanevek névtudományi, valamint település- és gazdálkodástörténeti vizsgálatát az országos földrajzinév-gyűjtés sürgette, annak szükségletéből fakadtak a korábbi és az újabb tanulmányok (PELLE BÉLÁNÉ: MNyTK. 160. sz. 141–3; UÓ.: MNy. XXIII, 97–118; HEGEDŰS ATTILA: MNy. LXXVIII, 457–9; BOGNÁR ANDRÁS: NévtÉrt. 8. sz. 29–33), amelyek aztán természetesen vissza is hatottak gyűjtésükre, illetőleg közzétételükre.

g) Lényegében ugyanez mondható el a belterületi nevek vizsgálatáról is (vö. KOVÁTS DÁNIEL: MNyTK. 160. sz. 169–71; HAJDÚ MIHÁLY: NévtÉrt. 8. sz. 32–49).

h) Ezekről elkülönítve kell szólnom MEZŐ ANDRÁS, Hivatalos helységneveink gondjai c. (Nyr. CVIII, 257–69) tanulmányáról, amely a fenti nevek életéről, haláláról, összeházasításukkal történő mesterséges (hivatali) szaporításukról szól, sőt ez utóbbi mikéntjére nézve megszívlelendő tanácsokat is ad a szerző meglehetősen magas testületnek – nem is eredménytelenül.

i) Noha egyes megyék (Baranya, Tolna, Vas stb.) helynévgyűjteményeinek kötete bő forrása a párhuzamos helynévadásnak, ezzel a hálás témával kutatóink viszonylag keveset foglalkoztak (KÁLMÁN BÉLA, Parallele Ortsnamen in mehrsprachigen Gebiete [Onoma XXI, 502–6]; PAPP GYÖRGY: MNyTK. 160. sz. 129–31; GERSTNER KÁROLY: MNyTK. 160. sz. 181–3; UÓ.: Tanulmányok a magyar nyelv múltjáról és jelenéről 173–7; SZABÓ T. ÁDÁM: NévtÉrt. 9. sz. 7–11). Kálmán Béla cikkében – amely a berni nemzetközi névtani kongresszuson elhangzott előadása – az effajta neveknek három fő csoportjáról szól: a) két-három parallel helynév egymásnak fonetikai variánsa: szláv *Novigrad* ~ m. *Nógrád*; b) azonos jelentésük van: m. *Széleskút* ~ n. *Breitenbrunn*; c) a két név nem áll egymással semmiféle jelentéstani kapcsolatban: m. *Pécs* ~ n. *Fünfkirchen* (< lat. *Quinque Ecclesiae* fordítása).

6. A tulajdonnév mibenlétének kérdéséhez, jelentéséhez ugyan többen hozzászóltak vagy adalékot szolgáltatottak (PETER SHERWOOD: NévtÉrt. 3. sz. 56; FABÓ KINGA: NévtÉrt. 4. sz. 49–55; HOFFMANN ISTVÁN: MNy. XXIII, 11–22; HAJDÚ MIHÁLY: MNyTK. 170. sz. 29–34), de mindeddig adósok maradtunk BARABÁS ANDRÁS–KÁLMÁN C. GYÖRGY–NÁDASDY KÁLMÁN, Van-e a magyarban tulajdonnév? c. (NyK. LXXIX, 135–55) cikkére adandó válasszal.

7. A tulajdonnév etimonjának megállapítását sok esetben nehezíti a népetimológia, – Mező András műszavával élve – a szemantikai adaptáció. Az effajta nevek földerítése igen fontos feladata a névtudománynak, következésképpen nemcsak az egyes népetimológiával torzult helynevek, hanem a népetimológia egyelőre szeszélyesnek tűnő törvényszerűségei, lehetséges módjai is kutatásra várnak. E témakörben is születtek becses dolgozatok korábban is, most is (TIBÁD LEVENTE: NyIrK. XXVI, 61–9; RÓNAI BÉLA: NévtÉrt. 7. sz. 9–18; SZEKFŰ LÁSZLÓ: NévtÉrt. 8. sz. 3–7; BALOGH LÁSZLÓ: Nyr. CIX, 491–4).

8. Helységneveink hol, honnan, hová; egytagú földrajzi neveink hová kérdésre felelő határozóragos alakjainak vizsgálatát gyűjteményeink a legmesszebbmenőkig lehetővé teszik. Kutatásukat elsősorban dialektológusaink (SZABÓ GÉZA: MNyTK. 160. sz. 137–9; VÖRÖS OTTÓ: MNyTK. 170. sz. 103–9; KISS JENŐ: Nyr. CIX, 88–91) választották témául. TOMPA JÓZSEF, Tulajdonneveink alaktani elkülönítése c. (MNy. LXXVI, 394–412) tanulmányában nemcsak alaktani törvényszerűségeket állapított meg (*ér-eret*, de: *Ér-Ért*, *víz-vizet*, de: *Hévíz-Hévizt*, *kő-kövön*, de: *Hollókő-Hollókőn* stb.), hanem rámutatott névgyűjteményeink egyik fogyatékoságára is, arra ugyanis, hogy az egytagú helyneveknek nem kérdeztük meg a *-t* tárgyrag előtti kritikus kapcsolóhangját (*Gát-ot* v. *-at* stb.). RÁCZ ENDRE ezeknek és társaiknak az oktatásban való felhasználásáról szól (NévtÉrt. 6. sz. 55–60), HAJDÚ MIHÁLY pedig a *-d*-féle képzőnk funkciójáról (Tanulmányok a magyar nyelv múltjáról és jelenéről 161–72) közöl hosszabb tanulmányt. Ugyanő a készülő Magyar névtani terminológiai szótáráról hírt adva – amihez kapcsolódik ÖRDÖG FERENC, MÉSZÁROSNÉ VARGA MÁRIA és HAJDÚ MIHÁLY vitája (NévtÉrt. 3. sz. 58–60) – a névelemhiányos nevekről érkezik (NévtÉrt. 7. sz. 124–6), amelyekhez hadd szolgáljak egy ritka adalékkal. Nemesboldogasszonyfa (ma Alsópáhok belterületéhez tartozik) népi neve már a XVIII. században – amikor még csak Boldogasszonyfaként szerepel Tomasich 1792-ben készült Zala megyei térképén – *Nemes* volt, és ma is az. JUHÁSZ DEZSŐ a tájnevek alaktanának szentel igen figyelemreméltó cikket (MNyTK. 170. sz. 35–46).

9. KÁZMÉR MIKLÓS néhány szemléletes példával bizonyítja (MND. 25. sz. 38–45), hogy a nyelvtörténet milyen nagy hasznát látja az élőnyelvi nevek gyűjtésének, illetőleg hogy az élőnyelvi gyűjtések helyszíni ellenőrzésekor és közzétételekor milyen nagy szerepe van a nyelvtörténeti fölkészültségnek.

10. A földrajzi nevek és a stilsztika (FARKAS FERENC: NévtÉrt. 4. sz. 20–30), a földrajzi nevek és az agrártörténet (VÖRÖS ANTAL: MND. 25. sz. 46–55), a földrajzi nevek és a régi életforma kutatása (TAKÁCS LAJOS: MNyTK. 160. sz. 111–3), a földrajzi nevek és a településtörténet (BARABÁS JENŐ: Vasi Szemle XXXVIII, 246–9), a földrajzi nevek és a régészet (TORMA ISTVÁN: MNyTK. 160. sz. 207–9; BÁNDI GÁBOR: Vasi Szemle XXXVII, 244–6), a földrajzi nevek és a régi

növényvilág (PÉNTEK JÁNOS–SZABÓ ATTILA: Nyelvészeti Tanulmányok 1980., 131–72) vizsgálata – ez utóbbi számos névélettani következtetéssel is párosulva – nemcsak arról győz meg bennünket, hogy az onomasztika nem nélkülözheti a rokon vagy éppen távol eső tudományok és diszciplínák eredményeit, hanem arról is, hogy e tudományok és diszciplínák is milyen nagy mértékben felhasználják kutatási eredményeinket.

11. Előző konferenciánkon részletesen szóltam arról, hogy miért tér el több esetben kartográfusainknak és a jelenkori földrajzinév-gyűjtemények szerkesztőinek helyesírási gyakorlata. Ezt most azért sem szükséges megismételnem, mert az 1984-ben megjelent HSz. 11. kiadása már nem engedi meg, hogy „a szigorúan tudományos használatra szánt művekben eltérések legyenek” (HSz. 10. kiad. 260. §). Kívánatos volt tehát a FNMÍSz. példatárát a mai gyűjteményeinkben gyakrabban előforduló földrajzinév-típusokkal, illetőleg földrajzi köznevekkel kibővíteni. Ezért aztán ez év tavaszán Fábián Pálnak, az Akadémia Helyesírási Bizottsága titkárának az elnököletével Balogh Lajos, Földi Ervin, Hőnyi Ede és Ördög Ferenc részleteiben is megvitatta a készülő új FNMÍSz. anyagát, amely megjelenése után mindenki számára kötelező érvényű lesz.

12. Egységes állásfoglalást, illetőleg gyakorlatot sürget PERÉNYI KÁROLY a magyar *Fekete-Körös, Sebes-Körös* stb.-féle helynevek idegen nyelvre való fordítása dolgában (Nyr. CV, 377–8); KÁPOLNAI IVÁN (Nyr. CVIII, 383–4) és SZOMBATHY VIKTOR pedig (Nyr. CIX, 383–4) a külföldi helységek (*Uzsgorod, Split, Karlovy Vary* stb.) hagyományos magyar (*Ungvár*) és nem magyar (*Spalato, Karlsbad*) nevének feltüntetését illetően úti és más (történelmi) könyveinkben. Mindkét területen – de különösen az utóbbin – meglehetősen sok a zűrzavar és következetlenség. – Súlyos gondunk utcaneveink elszíntelenedése is (vö. SZABÓ T. ÁDÁM: NévtÉrt. 8. sz. 50–1), de még ennél is fájdalmasabb dűlőneveink teljes száműzése és sorszámmal való helyettesítése mezőgazdasági termelőszövetkezeteinkben (vö. VIRÁGH FERENC: Nyr. CIX, 257–67).

13. Hazánkban és határainkon kívül folyó élőnyelvi és történeti földrajzinév-gyűjtésről, a nevek közzétételének módjáról, egyéb híradásról meglehetősen sok dolgozatban olvashatunk (KÁLNÁSI ÁRPÁD: NévtÉrt. 3. sz. 75–84; UŐ.: MNyj. XXII, 133–56; BENKŐ LORÁND: Onoma XXIV, 219–26; K. NEHRING: Onoma XXIV, 227–31; REUTER CAMILLO: NévtÉrt. 3. sz. 35–49; UŐ.: NévtÉrt. 8. sz. 7–18; UŐ.: 10. sz. 18–20; HÉVVÍZI SÁNDOR: NévtÉrt. 3. sz. 84–6; UŐ.: Békési Élet XXVIII, 19–29; UŐ.: MNyTK. 170. sz. 67–74; MEZŐ ANDRÁS: MNyTK. 160. sz. 85–99; UŐ.: NévtÉrt. 6. sz. 91–100; ÖRDÖG FERENC: MNyTK. 160. sz. 147–57; PENAVIN OLGA: MNyTK. 160. sz. 125–8; KÖRMENDI GÉZA: MNyTK. 160. sz. 179–80; MÉSZÁROSNÉ VARGA MÁRIA: MNyTK. 160. sz. 159–62; UŐ.: MNyTK. 170. sz. 93–101; PESTI JÁNOS: MNyTK. 160. sz. 163–4; UŐ.: MNyTK. 170. sz. 83–91; SZITA LÁSZLÓ: MNyTK. 160. sz. 105–6; FÖLDI ERVIN: MNyTK. 160. sz. 195–6; UŐ.: NévtÉrt. 8. sz. 87–90; BOGNÁR ANDRÁS: MNyTK. 160. sz. 189–93; TIMAFFY LÁSZLÓ: MNyTK. 160. sz. 177–8; TIMÁR GYÖRGY: MNyTK. 160. sz. 165–7; BOKOR JÓZSEF–GUTTMANN MIKLÓS–VÖRÖS OTTÓ: MNyTK. 160. sz. 185–7; KISS LAJOS: Nyr. CVI, 477–83; CS. NAGY LAJOS: MNyTK. 170. sz. 119–25. – HOFFMANN ISTVÁN pedig a Finnországban folyó helynévkutatásról ad hírt (MNyj. XXV, 79–90).

14. A földrajzi nevek kutatói nemcsak a magyar névtani konferenciákon (Név és társadalom. A III. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai [Veszprém, 1980. szeptember 22–24.] Szerk. HAJDÚ MIHÁLY és RÁCZ ENDRE. MNyTK. 160. sz. [Bp., 1981.]; Tulajdonnév az oktatásban. Nyíregyháza, 1981. október 8–10. Előadásait ismerteti: ÖRDÖG FERENC: *Onoma* XXIV, 184–6; J. PAPP ZSUZSANNA: MNy. LXXVIII, 509–12; Név és névkutatás. Az Inczeffi Géza halálának 10. évfordulóján rendezett emlékülés előadásai [Szeged, 1984. április 13–14.] Szerk. BÉKÉSI IMRE. MNyTK. 170. sz. [Bp., 1985.]) és a megyei gyűjtések befejezése, illetőleg a kötetek megjelenése alkalmából rendezett tudományos üléseken (Kalocsa, 1978. július 27. [MND. 25. sz., 1982.], Szekszárd, 1982. március 25. [MNy. LXXIX, 104–7], Miskolc, 1982. október 24. [MNy. LXXIX, 366–9], Heves, Tatabánya, Szombathely [MNy. LXXX, 242–4; Vasi Szemle XXXVIII, 253–6]) vettek részt – ez utóbbiakon Harmatta János akadémikus, az MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának akkori alelnöke és Imre Samu akadémikus, az MTA Nyelvtudományi Intézetének igazgatóhelyettese is mindig megjelent –, hanem áttekintésünk időszakában a két nemzetközi névtani kongresszuson is (Ann Arbor, USA, 1981. augusztus 24–29. [I. KÁLMÁN BÉLA: MNy. LXXVIII, 243–5], Lipcse, 1984. augusztus 13–17. [I. BÜKY BÉLA: MNy. LXXXI, 369–71; VINCZE LÁSZLÓ: *NévtÉrt.* 9. sz. 115–9]), valamint az NSZK-beli Giessenben (1984. október 1–4.) rendezett német dülönévkollokviumon is (I. GERSTNER KÁROLY: MNy. LXXXI, 371–3). Nem maradtunk távol a sziktivkari (Szovjetunió) nemzetközi finnugor kongresszusról sem (1985. július 24–30.), és természetesen több előadással jelentkeztünk a Magyar Nyelvészek IV. Nemzetközi Kongresszusára is (Szombathely, 1983. augusztus 23–26). Végül szólnom kell – a hely is, ünnepeztünk születésének centenáriuma is kötelez rá – a Magyar nyelv hete 1982. évi Zala megyei központi rendezvényéről, amelynek témája „Életünk és a nevek” volt (vö. NÉMETH KÁROLY: *Nyr.* CVI, 386–90; BENKŐ LORÁND: *Nyr.* CVI, 391–9; ÖRDÖG FERENC: *Nyr.* CVIII, 243–6).

15. Hat esztendő nem nagy idő egy humán tudományág életében, éppen ezért áttekintésünk végén örömmel állapíthatjuk meg, a publikációk ugrásszerű növekedése mellett egy igen jelentős monográfiával, több magas színvonalú etimológiával és önelvű névtudományi cikkel, tanulmánnyal gazdagodott névtani irodalmunk.

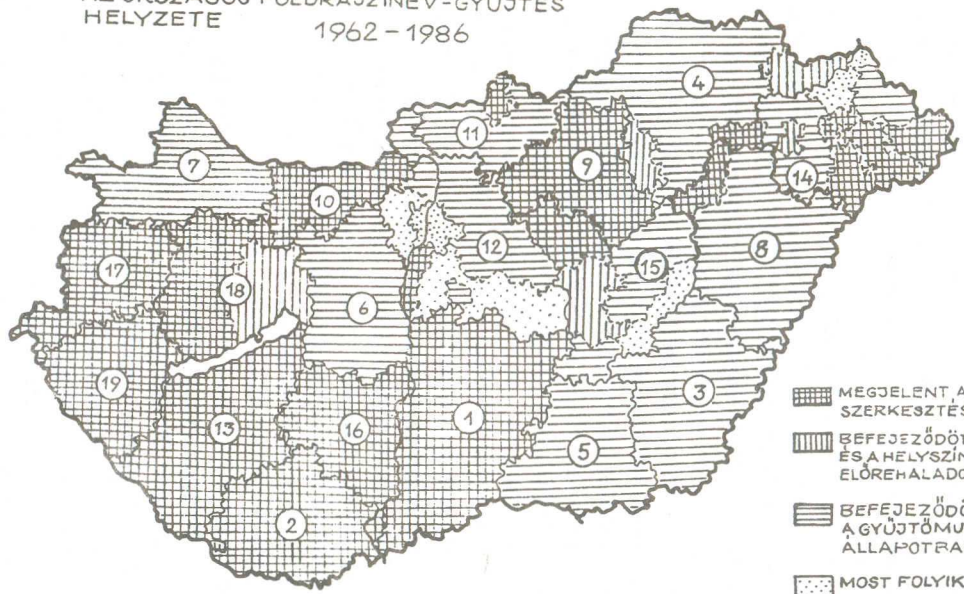
a) Sajnos nem született most sem olyan monográfia, amely akár egy-egy megye, akár egy-egy tájegység teljes helynévi anyagát vagy névtípusait a névadás indítéka, nyelvi eszköze szempontjából, továbbá alaktani, jelentéstani, szerkezeti stb. szempontból a megjelent gyűjtemények alapján bemutatta volna. A feldolgozandó anyag kétségtelenül riasztóan nagy, következésképpen ma már a számítógépes adatfeldolgozás és -tárolás ezen a területen is nélkülözhetetlen.

b) Kiss Lajos újabb és jelentősen bővített FNESz.-nak a közeli megjelenése várhatóan továbbra is lendületben tartja mindazokat, akik a nagy fölkészültséget kívánó tudományággal, a tulajdonnevek etimológiájával foglalkoznak.

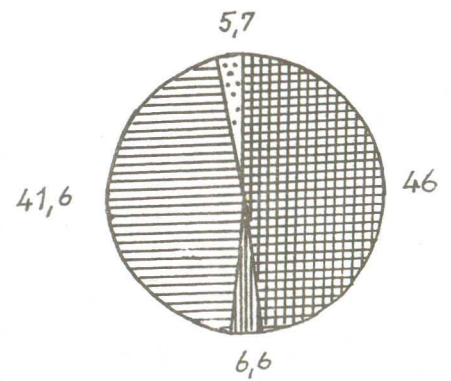
c) A megjelent Tolna, Vas, Baranya, Komárom és a megjelenőben levő Veszprém megyei kötetek az eddigiéknél sokkal több adatot kínálnak mindazoknak, akik a párhuzamos helynévadás témáját választják kutatásuk tárgyául.

d) Végezetül de nem utolsósorban, helyneveinknek és típusaiknak diakrón vizs-

AZ ORSZÁGOS FÖLDRAJZINÉV-GYŰJTÉS
HELYZETE
1962 - 1986

- MEGJELENT A KÖTET, ILL. SZERKESZTÉS ALATT VAN
- BEFEJEZŐDÖTT A GYŰJTÉS, ÉS A HELYSZÍNI ELLENŐRZÉS, ILL. ELŐREHALADOTT ÁLLAPOTBAN VAN
- BEFEJEZŐDÖTT A GYŰJTÉS, ILL. A GYŰJTŐMUNKA ELŐREHALADOTT ÁLLAPOTBAN VAN
- MOST FOLYIK A SZERVEZŐMUNKA

gálata a megjelent és lokalizált élőnyelvi adatok segítségével nemcsak névtudományi, hanem jelentős nyelvjárástörténeti eredményekkel is kecsegtet.

Mondanom sem kell, a szinte találmra kiragadott témákat elsősorban a fiatal pályatársaknak ajánlom, akik közül többen eddigi megnyilatkozásaikban máris a legnagyobb reményekre jögsítanak fel bennünket.

ÖRDÖG FERENC

A személynevek és az egyéb tulajdonnevek gyűjtése, kutatása (1980–1986)

I.

1. Talán többen is tudják, hogy amikor fölmerült ennek a konferenciának a megrendezési terve, egyike voltam azoknak, akik nem lelkesedtek az időpontért, mert túlságosan korainak tartották az 1980-as veszprémi III. magyar névtudományi konferencia után egy újabbnak a szervezését. Bántott a lelkiismeret ezért, s igyekeztem magam meggyőzni, hogy nem csupán személyes okok alakították álláspontomat, hiszen a veszprémi összefövetel sikerét és eredményeit nehéz lesz itt túlszárnyalni, de még elérni is – gondoltam én. Meglehet azonban, hogy már a megítélésben is szubjektív voltam, s az előző konferencia kötött létszáma, ennek a mostaninak tágra tárt kapuja átbillenti a mérleg nyelvét. Meg is változtattam a véleményem, mikor a tömeges jelentkezésről és az előadások nagy számáról hallottam, különösen pedig Pais Dezső iránti tiszteletem állított szívvel-lélekkel e konferencia ügye mellé, és késztetett előadás tartására is.

A rendezőbizottságtól azt a föladatot kaptam, hogy a helyneveken kívül eső kutatások eredményeit foglaljam össze, s ezt úgy értelmeztem: mindenről beszélnem kell, esetleg mindenről beszélhetek, ami nem érinti a helynévkutatást.

Anyaggyűjtésem során meggyőződtem arról, hogy nem véletlenül alakult a magyar névtudományban a tizenegy éves időszak az egyes konferenciák között (1958, 1969, 1980), hiszen bármennyire is interdiszciplináris tudomány a névtan, mégis csak résztudomány, s nagyobb távlat szükséges eredményeinek vagy hiányosságainak a fölméréséhez, mint például a nyelv- vagy történettudomány áttekintéséhez. Ennek ellenkezőjére nyújtott példát Ördög Ferenc adatgazdag előadása a magyar helynévkutatás minden elismerést megérdemlő eredményeiről. Magam azonban elbizonytalanodtam, amikor az egyéb névtani szakirodalom viszonylagos szegénységét láttam. Úgy segítettem magamon, hogy éltem a lehetőséggel, s beszámolómba bevettem a magyar névtan hazai és határainkon kívül folyó kutatásainak az ismertetését, témám pedig kiterjesztettem a határterületekre: a történettudomány, néprajz stb. neveket is érintő munkásságára, de még a vitathatóan ide tartozó „elnevezések tudományának”, köztimertben a „nevezéktannak” a bemutatására is.

Van azonban zavaromnak egy másik oka is. Az általam ismertetendő publikációknak több mint fele az ELTE Névkutató Munkaközösségének kiadásában, általam szerkesztve jelent meg, s így könnyen a szerénytelenség vétkének bélyegét sütheti rám bárki e beszámoló nyomán. Hogy ennek látszatát is elkerüljem – meg az